

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 9, Haziran/June 2025)

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kadın ve Toplum:

Yüz Yüze, İlk Öğretmenim, Cemile

Alina SHAMUDINOVA

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

alina.shamudinova7@gmail.com

 ORCID 0009-0006-7813-1838

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 19.03.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25.06.2025

Atıf/Citation

Shamudinova, Alina (2024). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kadın ve Toplum: *Yüz Yüze, İlk Öğretmenim, Cemile*. *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 140-157.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Cengiz Aytmatov'un çocukluğu II. Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. Silah tutabilen her erkeğin cephe olduğu bu dönemde, yazar kadınların cephe arkasında verdikleri mücadeleleri ve omuzlarındaki ağır yükleri gözlemleyerek büyümüştür. Bu acı deneyimler, ruhunda derin izler bırakarak eserlerinde merkezi öneme sahip kadın karakterlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un savaş dönemini konu aldığı *Cemile* ve *Yüz Yüze* ile Sovyet sisteminin Kırgızistan'da kurulma sürecini ele aldığı *İlk Öğretmenim* eserlerindeki kadın karakterleri, II. Dünya Savaşı'nın cephe gerisindeki zorluklar ve Sovyet modernizasyonunun yol açtığı toplumsal dönüşümler ışığında inceleyerek geleneksel Kırgız kadınının toplumsal konumunu analiz etmektedir. Bu eserlerde, dönemin koşulları yansıtılırken geleneksel Kırgız toplumunun kadını kısıtlayan normlar, örf ve adetler ile savaş döneminde kadınların karşılaştığı zorluklar ve toplumsal değişimler iç içe sunulmaktadır. Kitaba adını veren *Cemile* karakteri, gelenek ve göreneğe bir nevi meydan okuyarak, kadının sevme ve sevilme hakkını ve kendi geleceğini şekillendirme özgürlüğünü temsil eder. *İlk Öğretmenim*'de Altınay karakteri, ataerkil toplumda kadının eğitim hakkına ve kendi yaşamının kontrolünü elinde tutma hakkına vurgu yapar. *Yüz Yüze*'nin ana karakteri Seyde ise ruhsal direncin ve iyiliğin simgesi olarak öne çıkar. Bu üç ana karakter, Kırgız geleneklerine ve toplumsal normlara saygı duyan kadınlar olmakla birlikte, kendi mutluluğu, geleceği ya da kendi doğruları söz konusu olduğunda kendi kaderlerini belirleme noktasında benzerlik göstermektedir. Mevcut araştırmalarda bu karakterler genellikle ve sıklıkla sadece duygusal derinlikleri ya da toplumsal rolleri üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışma ise, Aytmatov'un edebiyatında kadının hem toplumsal bağlılık hem de bireysel özerklik arayışını eşzamanlı olarak sunarak çok katmanlı kimlik temsillerini ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Cengiz Aytmatov, *Cemile*, *Yüz Yüze*, *İlk Öğretmenim*, edebiyatta kadın karakterler, edebiyatta kadın temsili

Women and Society in Chinghiz Aitmatov's Works:

Face To Face, The First Teacher, Jamila

Abstract Chingiz Aitmatov's childhood coincided with World War II. At a time when every able-bodied man bore arms at the front, he grew up witnessing the struggles and heavy burdens of women on the home front—experiences that left deep imprints on his psyche and laid the groundwork for the emergence of central female figures in his fiction. This study examines the women in *Jamila* and *Face to Face*—both set against the backdrop of wartime—and in *The First Teacher*, which addresses the establishment of Soviet rule in Kyrgyzstan; it investigates

these characters in light of the hardships endured on the WWII home front and the social transformations wrought by Soviet modernization to analyse the traditional Kyrgyz woman's social position. In these texts, the restrictive social norms, customs, and traditions of traditional Kyrgyz society are interwoven with the challenges and societal shifts faced by women during the war. The eponymous heroine of *Jamila* defiantly asserts her right to love and to shape her own future in defiance of customary mores; Altynai in *The First Teacher* embodies the struggle for educational access and personal agency within a patriarchal framework; and Seyde in *Face to Face* emerges as a symbol of spiritual resilience and moral compassion. These three main characters are women who respect Kyrgyz traditions and social norms, but they are similar in that they determine their own destiny when it comes to their own happiness, future, or their own truth. Although existing scholarship often confines these figures to their emotional depth or prescribed social roles, this study reveals how Aitmatov's literature simultaneously presents women's communal obligations and their quest for individual autonomy through complex, multilayered characterizations.

Keywords: *Jamila*, *Face to Face*, *The First Teacher*, female characters in literature, representation of women in literature

Giriş

Cengiz Aytmatov, eserleriyle yalnızca kendi kültürel coğrafyasında değil, dünya genelinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve edebî mirasıyla uluslararası kabul görmüş saygın bir yazardır. Gapırov (2018), Aytmatov'un eserlerinin geniş kitleler tarafından sevilmesinin ve okunmasının nedenlerinin çeşitlilik gösterdiğini; yenilikçi ve yetenekli bir yazar olması, dünya klasikleri arasında yer alması, mükemmel bir senarist olması, 20'den fazla eserinin filme uyarlanmış olması ve oyunlarının birçok ülkede sahnelenen başarılı bir oyun yazarı olmasıyla özetlemektedir. Ayrıca, yazarın eserlerinin insanlara derinden hitap eden ve insanlığı garip bir biçimde kendine çeken bir özelliğe sahip olduğunu, okuyucuların ruhlarını hafifleten sıcak bir duyguyla sararken, bazen de endişe uyandırarak sorgulamaya iten eserler ortaya koyduğunu dile getirmektedir. *Kassandra Damgası* kitabının ön sözünü yazan Zolotova ise Aytmatov için "Onun satırları müziktir; duyulmalıdır. Ses dalgaları, aşkın ve ilahi kaygının gizemini taşır" demektedir (2003, s. 3). Yukarıdaki iki açıklama Aytmatov'u ve eserlerini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. İlave olarak Aytmatov'un "Bir insan için en zor şey, her gün insan kalabilmektir" sözü eserlerini ve kişiliğini yansıtmaları açısından eklenebilir. Eserlerinin insanlığımızı sorgulamak amacıyla yazıldığını ve

eserlerinden gördüğümüz üzere, insanlığa karşı olan sevgisiyle, suçlamalarda bulunmadığını ve insanlığı zaaflarıyla kabullendiğini söyleyebiliriz.

Neredeyse her açıdan çalışılan ve örnek alınan bir yazar olan Aytmatov'un eserleri, doğa-insan ilişkisi, insanlık, estetik, müzik, insanlığın geçmişi ve geleceği, toplumsal kültür, mitolojik unsurlar gibi birçok açıdan incelenmektedir. Bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un üç seçilmiş eseri olan *Cemile*, *İlk Öğretmenim* ve *Yüz Yüze* üzerinden, Kırgız toplumunda kadının toplumsal konumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın-toplum ilişkisi ele alınırken, eserlerin yazıldığı tarihsel bağlam dikkate alınarak, geleneksel Kırgız toplum yapısı, Sovyet ideolojisinin toplumsal rollere etkisi ve savaş döneminde kadınların yaşadığı dönüşümler kapsamlı bir biçimde analiz edilecektir.

Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Creswell'e (2018) göre doküman analizi, yazılı ya da görsel materyallerin incelenerek veri elde edilmesini sağlayan sistematik bir yöntemdir. Bu yöntemde belgeler belirli temalar altında sınıflandırılır ve yorumlanır (s. 250). Bu çalışmanın veri kaynağını, Aytmatov'un söz konusu eserleri ile bu eserlere yönelik yapılmış akademik değerlendirmeler oluşturmaktadır.

Makalenin ilk bölümünde, geleneksel Kırgız toplumu ve Sovyetler dönemi bağlamında Kırgız kadınının toplumsal konumu kısaca ele alınacaktır. Bunu takiben *Cemile*, *İlk Öğretmenim* ve *Yüz Yüze* adlı eserlerdeki kadın karakterler detaylı biçimde incelenecektir. Analiz sürecinde yalnızca karakter çözümlemeleriyle sınırlı kalınmayacak; aynı zamanda bu karakterlerin romandaki işlevleri, temsil ettikleri değerler ve içinde bulundukları sosyokültürel koşullar bağlamında kadının toplumdaki rolü derinlemesine irdelenecektir.

Geleneksel Kırgız Toplumunda Kadın

Ataerki toplumlarda, kültürel normlar doğrultusunda kadınların haklarının erkeklere kıyasla sınırlı olduğu bilinmektedir. Kırgız toplumunda hayvancılık ve göçebe yaşam koşulları, kadının ev içinde bağımsız olmalarına olanak sağlamıştır. Erkekler sosyal hayatın gereksinimleri ile ilgilenirken, kadınlar ev hayatı görevlerini üstlenmiş ve bu kapsamda evle ilgili konularda bağımsız kararlar almışlardır. Evin erkekleri, kararlarını eşleriyle istişare ederek alırlar; bu uygulama aile yapısının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Kırgızların "Karısı iyiye, adam iyidir; vezir iyiye, Han iyidir"¹ ("Базыр жакшы – хан жакшы, аял жакшы – эр жакшы") atasözü, kadının ailedeki konumunu anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Hükümdarın devlet işlerinde veziriyle istişare etmesi gibi, aile içinde de evin erkeği eşiyle danışarak kararlar alır. Erkeğin başarılı ve iyi bir birey

¹Bu çalışmada kullanılan atasözlerinin tamamı sözlü kültür ürünüdür. Kırgız toplumunda yaygın biçimde bilinen, kuşaktan kuşağa aktarılan ve yazılı olmayan halk deyişlerinden oluşmaktadır. Atasözleri, yazarın kişisel bilgi birikimi ve toplumsal bellekteki ortak kullanım biçimlerine dayanılarak derlenmiştir.

olması, eşi ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. “Kadın evin lütufudur” (“Аял уйдуу куту”) atasözü, kadının aile içindeki önemini vurgulamaktadır. Genel olarak, kadın ev işleri ve aile ile özdeşleştirilmekte; bu bağlamda aile içinde saygı duyulmakta ve değer verilmektedir.

Göçebe yaşam süren Kırgızların ekonomisinin büyük bölümünü doğal olarak hayvancılık oluşturmaktadır. Abramzon’un (1999) belirttiği gibi gelirin önemli kısmı Kırgız kadınlarının hayvansal ürünlerin işlenmesiyle elde edilmekteydi. İlkbahar ve sonbaharda erkekler tarafından kırılan koyun yünü kadınlar tarafından işlenerek iplikler eğrilirdi. İplikten çeşitli halılar, kıyafet, çuval, yurt için gerekli eşyalar yapılırdı (s. 354). Ayrıca, kısırakları, inekleri sağlamak, elde edilen süttten çeşitli süt ürünleri hazırlamak gibi hayvancılığın getirdiği fiziksel işler de bulunmaktadır. Kırgız toplumunda emek paylaşımının belirgin bir yapısı mevcuttur ve kadınların üstlendiği görevler, ailenin ekonomik durumunda önemli bir role sahip olduğu gözlemlenmektedir. Kırgız toplumunda kadınların emekçi rolü ve üretime katkıları dikkate değerdir; bu durum hem sosyal hem de ekonomik yapının şekillenmesinde kadın emeğinin önemini ortaya koymaktadır.

Eshmuradova (2017) yaptığı çalışmada Kırgız kadınlarının geleneksel toplumda hukuki haklarını ele almaktadır. Çalışmada toplumdaki kadınları ilgilendiren hukuki durumlar incelenmektedir. 1893 Tokmak (Kırgızistan’daki il ismi) Olağanüstü Kongresi kararlarının V. Bölümü’ne göre, bir kadına hakaret edene verilen para cezası ile bir erkeğe hakaret edene verilen para cezası eşit miktardadır. Ancak, ölüm meselesinde kadının hayatı daha az değerli olduğu görülmektedir. 1907 Prjevalski (Kırgızistan’daki il ismi) Olağanüstü Kongresinde alınan kararlara göre öldürülen bir erkek için öngörülen ceza 1 deve, 300 baş sığır ve 300 ruble iken; öldürülen bir kadın için öngörülen ceza 150 baş sığırdır. Kadınların istisnai durumlarda erkeklerle eşit derecede oy sahipliği olduğu da görülmektedir. 1867 tarihli Geçici Nizamname’nin 91. maddesine göre, kadın toprak sahipleri köy toplantılarında aktif oy kullanma hakkına sahiptirler. Ancak kadının toprak sahibi olması istisnai durumu oluşturmaktadır. Çünkü kadını evliliğinden önce babası temsil ederken, evliliğinden sonra kocası temsil etmektedir. Dul kadınlar, çocukları var ise, ölen kocasının akrabaları ile yaşayarak, evin yönetimine geçmektedir. Boşanma durumunda ise erkek tam hakka sahip iken, kadın için bu durum geçerli değildir. Kadının babası, abisi ya da erkek akrabası köy yöneticisine bildirir ve süreç o şekilde işlemektedir. Ancak kadının boşanma talep etme durumu nadiren ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuklarını kendisi ile beraber götüremez ve toplumdaki konumu zedelenecektir. Toplum tarafından olumlu karşılanmayan, yargılanan davranış olarak kabul edilmektedir. Kadının tek sığınağının ve dayanağının aile olduğu, varoluşunun aile kurmakla anlamlandırıldığı sürekli dile getirilir. Dolayısıyla ailesi ve çocukları olmayan kadın toplum tarafından açıkça başarısız ve değersiz olarak görülmektedir.

Cengiz Aytmatov ve Sovyetler Dönemi Kırgız Toplumunda Kadın

Cengiz Aytmatov'un çocukluğu, II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir; silah tutabilen her erkeğin cephede olduğu, köylerde erkek nüfusunun neredeyse hiç kalmadığı, geride kalanların ise büyük mücadeleler verdiği zor bir savaş dönemidir. Annesi, babaannesi, teyzesi ve köydeki diğer kadınların savaş sırasında yaşadıkları acılar, üzerlerine düşen ağır yük ve gösterdikleri olağanüstü çaba, Aytmatov'u derinden etkilemiş ve yazarlık hayatında eserlerinin temelini oluşturmaktadır. *Yüz Yüze, Cemile, Sultan Murat, Toprak Ana* gibi eserleri bu deneyimlerin bir yansımasıdır. Sumarakov vd. (2018) "Büyük bir üzüntü ile derinden ağlayan anneleri korumak Aytmatov'un çalışmalarının temel konusudur" diyerek yazarın eserlerini tek cümlede bu şekilde aktarmaktadır (s. 36). Bu noktada yazarın, özellikle kadınların cephede savaşan erkeklerle eş değer bir mücadele verdiğine dikkat çektiğini ve bu konuyu eserlerine taşıdığını vurgulanabilir. Aytmatov (1979) savaş zamanındaki kadınlara olan duygularını şu sözlerle ifade etmektedir "Bir heykeltıraş olsaydım, hayatımı savaş dönemindeki kadınların görüntüsünü yaratmaya adanmıştım. Bu yüce heykel ile minnettarlık, hayranlık, gurur ve şefkat duygularını hepsini bir arada ifade etmeye çalışırdım" (s. 173).

Cengiz Aytmatov'un yazarlık kariyeri Sovyet döneminde (1950'lerden sonra) başlamıştır. Sovyet döneminde, geleneksel Kırgız toplumunda kadınların durumunu belirgin şekilde etkileyen önemli dönüşümler gözlemlenmektedir. "1936 yılında kabul edilen SSCB Anayasası kadınlara eşit siyasi ve ekonomik haklar tanımıştır." (Yasa, 1936, Arstanov ve diğerleri tarafından aktarıldı, 2024, s. 80) Sovyetler Birliği'nde kadınlar kolhozda² ve toplumdaki diğer işlerde çalışmaya başlamıştır. 1920-30 yıllarında okulların çoğalması ile Sovyetler Birliği kadınların kültürel faaliyetlere aktif katılmasını ve eğitim almasını zorunlu kılmıştır (Arstanov vd., 2024, s. 81). Kadınların toplumsal hayata ve üretime doğrudan karışması geleneksel Kırgız toplumuna ters düşmektedir. Geleneksel Kırgız toplumunda ev işi ile kadınlar, toplumdaki işler ile erkekler ilgilenmektedir. Sovyetler rejiminin getirdiği bu değişiklikler toplumsal yapıda dönüşüme sebep olmuştur. Kadınların iş gücüne katılımı, eğitim haklarının genişletilmesi sosyal yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, kadınların geleneksel aile içindeki rollerinden toplumsal alandaki katılımlarına kadar geniş bir etki alanına yayılmıştır.

Ele aldığımız Aytmatov eserlerinde yer alan kadın karakterler, geleneksel Kırgız toplumundaki kadınların konumlarını, Sovyetler Birliği'nin kuruluş sürecinde yaşanan bazı sosyopolitik, kültürel dönüşümlerin kadınlar üzerinde etkisini ve savaş dönemi kadın-toplum ilişkilerinin dinamiklerini temsil etmektedir.

² "Rusya'da köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi" (bk. TDK)

Cemile, İlk Öğretmenim, Yüz Yüze Eserlerine Bakış

Cemile

Cemile Aytmatov'un ilk eseridir ve hikâyede II. Dünya Savaşı dönemi ele alınmaktadır. Neşeli ve hareketli Cemile, evlendikten üç ay sonra kocasının savaşa çağrılmasıyla, köyde kayınvalidesi ve kocasının küçük kardeşiyle birlikte yaşam mücadelesine girer ve tarlada ağır işlerde çalışmak zorunda kalır. Daniyar, savaşta sakatlandığı için köye dönen, içine kapanık, insanlarla muhatap olmayı tercih etmeyen eski bir askerdir. Hikâye bu iki gencin arasında sebepsizce aniden filizlenen aşkı ele alır. Cemile ataerkil ve asırlar boyu devam eden toplum geleneklerine karşı çıkarak, kalbinin sesini dinleyerek, sevmediği kocasının yerine cepheden dönen Daniyar'ı tercih eder. Ama bu tercih Cemile için zor bir tercihtir. Ya kocası hariç ailesinde herkes tarafından sevilmesine ve onları da sevmesine rağmen ihanet edecektir, ya da büyük bir sevgiye layık gördüğü, iç dünyasının güzelliğinden etkilendiği, kendisini gerçekten anlayabildiğini hissettiren, ona istediği şeyi verebilmiş Daniyar'ı unutacaktır.

Eser, 1958'de Kırgızistan'da ilk *Obon* ismi ile yayınlanmaya başladıktan sonra toplumun, eleştirmenlerin tepkileri ile karşılaşınca, Moskova'da *Cemile* ismi ile yayınlanmak zorunda kalmıştır (Mambetaliev, 2016, s. 1027). Yayınlandıktan sonra *Cemile* yazara dünya çapında ün getirmiştir. "21. yüzyılın en ünlü isimlerinden biri olan Louis Aragon Fransızcaya çevirerek, *Cemile*'ye 'En güzel aşk hikayesi' diyerek övgülerde bulunmuştur" (Pazılov, 2014). Arabova (2024) *Cemile* eseri için Cengiz Aytmatov'un bu öyküsünün özel atmosferini hafif bir üzüntü hissi ile özdeşleştirerek, memleketlerini terk edip, zorlu yollara çıkan Daniyar ve Cemile'nin savaşın zorlukları ve ardından gelen savaş sonrası sıkıntılarla yüzleşeceğini, ancak ikisinin yalnız olmadığını ve onlarla aşkın umut biçiminde eşlik ettiğini belirterek, öyküyü okuduktan sonra oluşan hislerini bu şekilde aktarmaktadır (s. 575). Bu his öyküyü tamamen tanımlamaktadır. Bir yandan mutlu son gibi gözüken öykü, aslında insanın ruhunda belirsiz bir üzüntü hissi de oluşturmaktadır.

İlk Öğretmenim

Eser, Kırgızistan'da Sovyet iktidarının oluşmaya başladığı zor dönemlerde, gençlerin özellikle de kadınların okumasına ve gelişmesine izin vermeyen ataerkil geleneklere karşı mücadeleyi anlatmaktadır. Olay örgüsünün merkezinde, askerliğini bitirdikten sonra ücra bir köye dönen ve kendi çabalarıyla köyün ilk okulunu kurma mücadelesini veren öğretmen Düşen yer almaktadır. Düşen, okuma yazmayı tam olarak bilmese de tutkuyla öğretmenlik yapar ve öğrencisi Altınay, onun bu özelliğinden etkilenip, minnet duymaktadır. Hikâye, bu iki karakter ve diğer öğrenciler arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Düşen'in en büyük hayali, gençlerin eğitim alması ve bilimle yükselmesidir. Bu hayal, öğrencisi Altınay'ın akademik dünyada başarılı olmasıyla

gerçekleşir. Eser, bu gelecek için verilen çabaları ve karşılaşılan zorlukları anlatmaktadır.

Yüz Yüze

Savaşın sona ermesiyle birlikte, toplumun odak noktası zaferin nasıl kazanıldığı olmuş, ancak savaşın toplum, aileler ve bireyler üzerinde bıraktığı derin yaralar göz ardı edilmiştir. Aytmatov, *Yüz Yüze* eserinde savaştan kaçan bir askerin ve ailesinin trajedisini işleyerek bu ihmale dikkat çeker. Akmatalliev (2003), *Adam Aalam* (İnsan Evren) adlı çalışmasında Aytmatov'un eser yayımlanmadan önce bu temayı ele almanın doğurduğu kaygılarına yer verir; zira dönemin edebiyatı ideolojik baskılar nedeniyle ağırlıklı olarak zafer ve yurtseverlik ekseninde şekillenmişti ve bu konu Sovyet edebiyatı için yeniydi (s. 28). Ayrıca yazar, ilk baskıda Sovyet baskısının gereklilikleri doğrultusunda bazı hassas bölümleri çıkararak, 1991'deki yeni baskıda bu bölümleri geri eklemiştir. Bu bölümler Sovyetler Birliği'nde yaşanan mülksüzleştirme süreci ve İsmail'in annesinin ölüm sahnesidir. Aytmatov (1991) eserin güncellenmiş baskısının ön sözünde şunları ifade etmiştir:

Okuyucuya savaşın toplum, toplumsal ahlak ve vatandaşlık görevi açısından ne anlama geldiğini anlatmaya çalıştım. Aynı zamanda, bu adamın ve ailesinin trajedisini de göstermek istedim. Kişilik ile görev arasındaki çözümsüz anlaşmazlıktan kaçmak için elinden geleni yapan, bu çatışmadan kurtulmak için boşuna çabalayan insanları anlatmak istedim. (s. 4)

Eserde İsmail, savaştan kaçarak köyün dışında bir mağarada yaşamaya başlar. Karısı Seyde, hayatın tüm yükünü omuzlarında taşımakta, evde yemek yemeyerek yiyecekleri İsmail'e götürmekte, çocuğuna bakmakta ve kolhozda çalışmaktadır. İsmail'in savaştan kaçması Seyde'yi başta rahatsız etmemiş, hatta mutlu etmiştir. Ancak zamanla gelişen olaylar, Seyde'nin ruhunda çatışmalara sebep olur ve sonunda İsmail'in yetimlerden çaldığı inek, Seyde'nin onun aleyhine karar almasına neden olur. Chonmurunova (2018) "Aytmatov, Homer ve Shakespeare tarafından dile getirilen kadınların yüceliği, toplumun ahlaki temelini oluşturmaktadır" diyerek ifade etmektedir (s. 23). Burada aslında Chonmurunova'nın Seyde gibi kadın karakterlerden bahsettiği söylenebilir. Kitap, okuyucuya "Seyde'nin yerinde olsaydım ben ne yapardım?" sorusunu sordurarak ahlaki değerleri sorgulatmaktadır.

Cemile, İlk Öğretmenim, Yüz Yüze Eserlerinde Kadın Temsili: Toplumsal ve Kültürel Bağlam

Cemile

Cemile karakterini yazar hikâyenin akışında yavaş yavaş açar, Cemile'yi tanımlayan özellikler eser boyunca birbirini tamamlamaya devam eder. Yazar, karakter olarak Cemile'yi genel anlamda şu şekilde betimlemektedir:

Çocukluğundan beri babasıyla birlikte yıldı peşinde koşuyordu. Belki bu yüzden biraz sert tabiatlı, erkek mizaçlı, hatta bazen biraz kaba idi. Erkek gibi de kuvvetliydi, canla başla çalışırdı. Komşularıyla iyi geçinmesini bilirdi ama, biri haksızlık edecek olsa, onunla dalaşmaya kalksa,

kaplan kesilirdi. Küfürde kimseden aşağı kalmazdı. Hatta bir erkeği hırpalamak için saçından yakaladığı bile olurdu. (Aytmatov, 2016, s.15)

Aytmatov, Cemile karakterini toplumun ideal kadın algısından bilinçli olarak ayrıştırmaktadır. “Erkek gibi” ifadesiyle cinsiyetçi kalıplara gönderme yapılmasına rağmen, bu tanımlama aslında okuyucunun zihninde Cemile’nin canlı ve güçlü imajını daha belirgin hâle getirmektedir. Daha doğrusu toplumca benimsenen bir kadın olmadığına vurgu yapılmaktadır. Cemile “Gerçekte büyüklerine karşı saygılıydı, onları dinliyordu. Ama yine de boyun eğmezdi” (Aytmatov, 2016, s. 16). Anlaşılmaktadır ki, Cemile, sert ve kaba yapısına rağmen saygısız değildir. Cemile Doğu toplumlarının ideal olarak gördüğü kadın özelliklerini taşımaz. Değil ideal olmak, toplumdaki sıradan kadınlarda olması beklenen standart özellikleri dahi taşımamaktadır. “Bazen hiç sebepsiz kakhaha ile ve çok yüksek sesle gülmeye başlardı. İşten dönerken yürümez, koşardı. Arkadan atlayıp geçer, hiç sebep yokken kaynanalarından birini kucaklar, öperdi.” (Aytmatov, 2016, s. 18). Cemile, bahsettiğimiz gibi sert ve fiziki işlerde yeteneklidir; erkeklerle kıyaslanabilecek kadar güçlü olmasına rağmen, aynı zamanda oldukça güzel, cilveli, şakacı ve cana yakındır. Kırgızların ideallerine tam olarak uymasa da belirtmek gerekir ki Aytmatov Cemile karakterini idealize edilmiş bir biçimde tasvir etmiştir.

Eserde Cemile’nin evliliği, bazı geleneksel âdetlere dayalı olabilir; onun sevgi temelli ya da kendi tercihiyle gerçekleşmemiş olabileceği şu alıntıdan anlaşılmaktadır: “Söylentiye göre, bir ilkbahar günü at yarışında Sadık, Cemile’yi geçememiş, bu ona pek ağır gelmiş ve bu yüzden Cemile’yi kaçırmış. Ama, onların sevişerek evlendiklerini söyleyenler de vardı” (Aytmatov, 2016, s. 15). Kırgız toplumunda “Ala kaçuu” adı verilen kız kaçırma geleneği bulunmaktadır. Kaçırma eylemi rıza dışı gerçekleştirilebilmektedir. Kadın rızası olmadan kaçırılır ve evlenmeye zorlanır. Karataev ve Eraliev (2000), *Slovani kirgizskoi etnografii* (Kırgız Etnografyası Sözlükleri) adlı eserlerinde, kız kaçırma (ala kaçuu) geleneğinin üç temel biçiminden söz etmektedir. Birinci biçim, kadının rızası olmaksızın gerçekleştirilen zorla kaçırmadır. Bu tür uygulamalar, genellikle kadının ailesinin sert tepkisine yol açma ihtimaline karşı nadiren tercih edilir; zira bu tür bir eylem, kabileler arasında çatışma ve uzun süreli anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. İkinci biçim, genç kadının rızasına dayansa da ailesinin onayı olmadan gerçekleşen kaçırmadır. Özellikle ataeril dönemde bu tür, toplumsal normlara karşı bireysel bir protesto biçimi olarak öne çıkar. Üçüncü biçim ise sözde kaçırmadır; bu durumda tarafların aileleri önceden anlaşarak, düğün masraflarını azaltmak ya da geleneksel evlilik beklentilerini sembolik düzeyde karşılamak amacıyla kaçırma mizansenini düzenler. Genç erkek, esasen karşılıklı rızaya dayalı bir birlikteliği, kaçırma biçiminde sunarak gerçekleştirmiş gibi davranır (Karataev & Eraliev, 2000). Eserde geçen söylentiler dikkate alındığında ise Cemile’nin durumu

birinci biçimle örtüşmektedir. Bu gelenek, günümüzde nadiren de olsa devam etmektedir, ancak artık bu eylem için hapis cezası öngörülmüştür. Kırgızistan Ceza Kanunu'nun 172. maddesi, "ala kachuu" (kadın kaçırma) uygulamasını suç saymaktadır. Bu maddeye göre, evlilik amacıyla bir kişiyi kaçırmak 5 ila 7 yıl hapis cezası ile cezalandırılırken, bir çocuğun evlilik amacıyla kaçırılması 7 ila 10 yıl hapis cezası ile cezalandırılmaktadır (Kırgız Cumhuriyeti, 2021, md. 172). Yeni katıldığı aile ne kadar iyi olursa olsun ve zamanla kocasını sevmeye başlama ihtimali bulunmasına rağmen, insan kaçırmak suçtur ve kişinin değerini, benliğini ve iradesini hiçe saymaktır. Örneğin, Cemile kaçırılmamış olsaydı, her şey çok daha farklı şekillerde gelişebilirdi. Yazar özellikle eserdeki bu detay ile yargılayarak olmasa da düşündürerek kız kaçırma sorununa dikkat çekmektedir. Anlaşılabileceği üzere, kocası Sadık'ın Cemile ile aşağılandığını hissettiği için, egosunu tatmin etmek amacıyla evlenme ihtimali mevcuttur. Ataerkil toplumda erkek kadından üstündür ve oyunlarda bile kadına yenilmek utanç kaynağını oluşturmaktadır. Sıdıkova (2019) çalışmasında bu durumu "Kendisini rezil eden Sadık, Cemile'yi alıp kaçarak bu utançı üzerinden silecekti, Cemile üzerinde yine üstünlük bu şekilde sağlanmış oldu" diye yorumlamaktadır (s. 27).

Kaynanası Cemile'ye "Allah'a şükür, diyordu, iyi bir eve, hayırlı bir yuvaya düştün. Burada mutlu olacaksın. Bir kadını mutlu eden şey çocuk doğurmak ve bir evde bulunması gereken şeylere sahip olmaktır" der (Aytmatov, 2016, s. 17). Toplumda genel kabul görmüş algı itibarıyla, bir kadının ulaşabileceği en üst düzey mutluluğun, çocuk doğurmak ve bir aileye sahip olmak olduğu görülmektedir. Kırgız toplumunda ideal kadın akıllı, çalışkan, eşine destek olan ve saygı duyan kadın olarak bilinmektedir. Kız çocukları, çocukluklarından itibaren başka bir evin gelini olmaya hazırlanır ve gelecekteki konumunun, görevlerinin farkında olarak yetiştirilir. Alimbekov (2022) çalışmasında, kadınların çalışkanlığı, iffeti ve davranışları konusundaki yüksek taleplerin bugün de geçerliliğini koruduğunu dile getirmektedir. Köye yeni gelen gelinle ilgili ilk bilgiler, onun fiziksel görünümünü veya diğer niteliklerinden ziyade, gelinlik vazifesini nasıl yerine getirdiği ve sergilediği davranış biçimleriyle ilgili söylentilerden oluşmaktadır (s. 490).

Dikkat edilecek diğer konu ise, toplumda kadın-erkek ilişkilerinde, tarafların birbirlerine karşı duygularını açıkça göstermelerinin ayıp kabul edilmesidir:

Tabii evde anne ve baba sağ iken, avılın aksakalları (ihtiyarları) ve yakın akrabalar varken en başta kadının adını anmak, hele mektubu onun adına yazmak hiç yakışık almaz, hatta herkesi şaşkına çeviren bir tuhafılık olurdu. Yalnız Sadık değil, kendine saygısı olan her erkek böyle düşünürdü. Bu durumun düzeltilecek bir yanı da yoktu. Âdet böyleydi ve bütün köy bunu pek tabii karşılardı. (Aytmatov, 2016, s.15)

Alıntıda belirtildiği gibi, Sadık kötü değil ama tipik bir Kırgız erkeğidir ve kadınlara olan bakış açısı da aynen o dönemin toplumsal normlarına uymaktadır. Kadına, herhangi bir kadına değil karısına duygusal yaklaşmak kendine saygısızlık derecesine indirgenmektedir. Toplumda böyle bir durumun

âdet olarak normal kabul edilmesi ile eserde Cemile'nin kırılma noktası arasında bağ oluşur. Cemile her zaman mektupta kendinden bahsedilmesini bekler ve aslında eşinden vazgeçmesinin sebeplerinden biri olarak bu âdet gösterilebilir. Tarlacı'nın (2017) çalışmasında belirttiği gibi "Eşi ne kadar geleneğe ve topluma uyarsa Cemile de bir o kadar geleneklerden farklı yaşamaktadır" (s. 193). Cemile için eşinden bir türlü gelmeyen sevgi belirtisi böyle âdetlerden her zaman daha önemlidir, ancak bu durum eşi için geçerli değildir. Cemile'nin istediği basit sevme ve sevilme hakkıdır ama bunu eşi ile asla yaşayamaz. Cemile karakterinin davranışı günümüzde de halen tartışılmaya devam etmektedir. Duyshebaeva, 2021 yılında yaptığı araştırmada, Cemile'nin eşini terk edip, Daniyar'la birlikte memleketlerini terk etmesini, okuyucuların nasıl değerlendirdiğini incelemiştir. Araştırmaya katılanların %45,2'si bu kararı "Cemile'nin kendi iradesi" olarak nitelendirmiştir. Bu, dikkate değer bir orandır. Ancak Duyshebaeva, oranı fazla bularak, gençler arasında aileye verilen değer azalmasına bağlamaktadır. Diğer %20,2'lik kısım ise "Cemile'nin seçimi hatalı" şeklinde cevap vermiştir. Geri kalan oranı eseri okumayanlar oluşturmaktadır (Duyshebaeva, 2021, s. 63-64). Bu noktada aslında yazar, Cemile karakteri aracılığıyla, kadınların temel sevme ve sevilme haklarına sahip olmalarının, toplumsal baskı nedeniyle ayıplanmadan yaşamasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır demek daha doğru olacaktır.

Eserde, savaş dönemi ve öncesinde kadınların toplumsal hayatta etkinliği gözlemlenmektedir. Özellikle savaş koşulları, geleneksel Kırgız kadınlarının toplumsal hayata entegrasyonunu hızlandırmıştır. Eserde, kadınlar kolhozda çalışmaktadır, ancak iş gücü yetersizliği nedeniyle sonradan Cemile çuvaları at arabasına yüklemek ve taşımakla görevlendirilir. Bu durum, özellikle kaynanası tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır. "Kadınların çuval sırtlayıp araba yükledikleri nerde görülmüş? Hayır yavrum, olmaz, benim gelinimi rahat bırak. Her zaman yaptığı işleri yapsın yine." (Aytmатов, 2016, s. 13). Çuval taşımak, o koşullar altında üretim ve toplumsal sorumluluğun en belirgin ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Kolhozda sadece kadınlar çalışmakta ve yapılan işlerin fiziksel yükü daha hafiftir. Çuval taşımak ise at arabası kullanmayı gerektirir ve özellikle kolhozda sadece kadınlarla çalışmanın ötesinde kadının toplumsal hayatta aktif rol almasını zorunlu kılar. Ek olarak Onbaşı Orozmat, Cemile'nin kaynanasını, Seyit ile birlikte çalışması ve Seyit'in Cemile'den sorumlu olması konusunda ikna eder. Seyit ile Cemile arasında belirgin bir yaş farkı bulunmamakla birlikte, Seyit, Cemile'den daha gençtir. Geleneksel toplumda, kadının toplumsal konumunun bir erkek figürü aracılığıyla temsil edildiği, *Cemile'de* de böylece gözler önüne serilmektedir.

Diğer önemli bir nokta ise savaş döneminde köydeki erkeklerin kadınlara olan saygısızlığıdır. "O zamanlar köyde pek az erkek vardı. Bundan yararlanan bazı delikanlılar kadınlara küstahça davranıyor, onlara tepeden bakıyorlardı: Kadınlarla düşüp kalkmak mı istiyorsun, parmağını kaldır,

yeter, hangisi olsa peşinden koşup gelir, diyorlardı” (Aytmatov, 2016, s. 19). Aytmatov, savaş zamanında kadınların, erkekler için bile zor olan işleri üstlendiğini ve ailedeki tüm yükün onların omuzlarında olduğunu hep vurgulamıştır. Savaşta yaralanıp köylerine dönmüş erkeklerin, kadınlara minnet duymak yerine, onlara karşı saygısızca davranmalarına dikkat çektiğini görüyoruz. Aşağıda ise kadınların yaptığı işlerin ağırlığı Seyit tarafından dile getirilmektedir. “Hâlâ unutamıyorum. Omuzlayıp taşıdığım çuvalar pek ağırdı.”, “(...) Kadınlar da bu ağır işleri yaptıklarına göre benim isyan etmeye hakkım yoktu.” (Aytmatov, 2016, s. 19) Kadınlar savaşa göndermek için buğday çuvalarını taşırlar, bu fiziksel olarak güçlü bir adam için bile ağır bir yüküdür. Cemile ve diğer kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar bu buğdayları taşır, öğütür, biçerler. Seyit kadınlar yapıyorsa isyan edemeyeceğini söylemektedir. Fiziksel güç olarak Cemile’den belki daha güçlüdür ama Cemile her zaman Seyit’e destek olur. Diğer kadınlar da şikâyet edip asla yapamam edemem demezler, ses çıkarmazlar. Savaşın yükünü azaltarak, savaşta olanların hayatta kalması için elinden geleni yapmaktadırlar.

İlk Öğretmenim

İlk Öğretmenim eserinde Altınay, ana karakterlerden biri olarak karşımıza çıkar. Eserde Öğretmen Düşen’in ön plana çıkmasına karşın, Altınay da dikkate değer bir karakterdir. Altınay, Cemile gibi canlı, neşeli, hakkını yedirmeyen bir karakter değildir. Yetim olmasından kaynaklı kaba insanların azarlarına alışkın, çekingen bir genç kızdır. Ama Altınay’ın bir şeye inandığı zaman kolaylıkla kararlar alabilen yapıya sahip güçlü bir karakter olduğunu aşağıda gözlemleyebiliriz:

Bunun üzerine çadırın bir kenarından toprağı kazmaya başladım. Giriştiğim işin sonunun gelmeyeceğini bile bile kazıyordum. O andaki tek düşüncem, ne pahasına olursa olsun buradan kaçıp kurtulmaktı. O herifin kütük gibi yatıp horlamasına katlanmaktansa ölmek bin kere iyiydi. Özgürlüğüm için dövüşe dövüşe ölmek, boyun eğmemek istiyordum. Kuma! Bu sözcükten tiksiniyorum. Hangi karanlık çağda, kim düşünmüştü bu iğrenç sözü? Ruhuyla, gövdesiyle köle olan ikinci kadının durumundan daha aşağılık ne olabilirdi? Ey mutsuz kadınlar! Ey, insanlık onurlarını yitirmiş, aşağılanmış, sefilce yaşamış kadınların ruhları, kalkın mezarlarınızdan! Kalkın ey acı çekmiş zavallılar, o çağların karanlığı sizinle birlikte silkinsin! Yazgısı sizinkinin aynı olan sonuncu kuma söylüyor bunu size!... (Aytmatov, 2020, s. 57-58)

Bu alıntıda, Altınay’ın zorla ve kaçırılarak evlendirildiği yaşlı adamın evinden kaçmaya çalıştığı sahne resmedilmektedir. Altınay bu durumu kabul edemez. Burada çağın karanlığı, bu çağda kuma olan kadınların durumu tasvir edilmektedir. Ertesi gün Altınay, Düşen tarafından kurtarılır ama kurtarılmış olmasa dahi özgürlüğü için kaçmak konusunda yeterince kararlı olduğu eserde anlaşılmaktadır.

Bu eserde, ala kaçu (kız kaçırma) geleneğinin yol açtığı kötülükler doğrudan gözler önüne serilmiştir. Yengesi, Altınay’ı, hiçbir şey söylemeden ve kendi malıymışçasına okumasın diye döverek evlendirir. Altınay’ın bu durumda hiçbir söz hakkı olmadığı da açıkça anlaşılmaktadır. Yengenin bu

davranışı, sadece Altınay’a duyduğu sevgisizliği değil, aynı zamanda geleneksel değerlere bağlılığını ve kız çocuklarının eğitime yönelik olumsuz tutumunu da yansıtmaktadır. Geleneksel değerlere bağlı yengesi, kız çocuğunun okumasını yanlış bulmaktadır; çünkü her iki cinsiyet için toplum tarafından belirlenen farklı beklentiler mevcuttur. Kırgız toplumunda “Geleneksel değerler doğrultusunda, çocuklar sosyalleşme süreciyle cinsiyet rollerini benimserler. Bu süreçte kız ve erkek çocuklar, cinsiyetlerine uygun özellikleri, değerleri, inançları ve toplumun onayladığı davranışları edinirler.” (Alimbekov, 2022, s. 492) Altınay’ın sınıfta, diğer erkek çocuklarla birlikte yalnızca yetişkin erkek öğretmen Düşen ile vakit geçirmesi, toplumun benimsediği normların dışına çıktığı için yengesini endişelendirmektedir. Bunun yanı sıra, kadının yerinin toplum yerine aile içinde olması ve okula gitmenin toplumsal hayata katılmak anlamına geldiği inancıyla ilişkilendirilebilir.

O dönemde, geleneksel toplumda bazı kadınların yaşadığı acı deneyimler, evlendirildiği adamın ilk karısı tarafından da şu şekilde betimlenmektedir:

Biz hareket ettikten az sonra arkamızdan vahşi bir çığlık koptu, peşimizden koşarak gelen kara yüzlü kadın atmıştı bu insan sesine benzemeyen çığlığı. Kocasının üstüne deli gibi saldırarak elindeki taşı vurduğu gibi başındaki tilki kürkünden kalpağı düşürdü. "Al sana, canavar! Kanımı emip kuruttuğun için! Bana iyi gün göstermediğin için! Elimden sağ kurtulamayacaksın, canavar herif!" Kırk yıldır acı çektiği halde bir an olsun başkaldırmamıştı herhalde. Ama yüreğinde biriken bütün kini kusuyordu şimdi. Kadının attığı çığlıklar boğazın kayalarında yankılanıyordu. Atın bir o yanında, bir bu yanında koşuyor; eline geçirdiği taşları, kesekleri, öküz tezeklerini alıp alıp korkuyla eğilen kocasının başına savuruyordu. (Aytmatov, 2020, s. 60)

Bu sahnede, kadının 40 yıl boyunca hiçbir hakka sahip olmadan köle gibi yaşadığı ve toplum tarafından değersizleştirildiği bir hayatın birikmiş acısına tanık oluyoruz. O dönemde boşanma hakkı yoktu denilebilir. Kocasını hayatta olduğu sürece aileyi terk etmek toplum tarafından dışlanmasına ve kimsesiz kalmasına sebep olurdu. Eshmuradova (2017), geleneksel Kırgız toplumunda boşanma hakkını ele aldığı çalışmada, kadının evlenmeden önce babası veya erkek kardeşleri tarafından temsil edildiğini; evlendikten sonra ise kocası tarafından temsil edildiğini belirtmektedir. Boşanma sürecinde, kadının boşanma talebini iletebilmesi için erkek akrabaları aracılığıyla köy yöneticisine bildirim yapması gerekmektedir. Ancak, kadının boşanmasının nadir görülmesinin nedenlerinden biri, çocukların erkek tarafında kalacağı ve boşanmanın kadının ailesi (baba, kardeşler) tarafından onaylanmadığı durumların söz konusu olmasıdır. Ayrıca, eserde kadının çocuk sahibi olamaması durumu da vurgulanmaktadır, oysa Kırgız toplumunda çocuksuz aile tam aile değildir. İdeal aile çok çocuklu ailedir. Kırgız toplumunda “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar” (“Балалуу үй — базар, баласыз үй — мазар”). “Doğurmayan kadından yavrulu keçi daha iyidir” (“Туубаган катындан улактуу эчки артык”) atasözleri çocuk sahibi olamayan kadınların durumunu aktarmaktadır. Kadının çocuk sahibi olamama durumu, ev içinde saygı görmeme ve kötü muameleye maruz kalma riskinin artmasıyla ilişkilendirilebilir. Eshmuradova (2017) çalışmada, eğer kadın çocuk sahibi

olamıyor veya herhangi bir fiziksel ya da psikolojik engeli bulunuyorsa, erkeğin karısını ailesine geri gönderme hakkına sahip olduğunu ya da yeniden evlenebileceğini belirtmektedir. İslamiyet öncesi dönemde de Kırgız toplumunda çok eşlilik gözlemlenmekle birlikte, bu durum esas olarak yüksek makama sahip veya zengin erkekler arasında görülmektedir; zira erkek, evlendiği her kadının ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Eserde ise, evleneceği adamın ilk karısından çocuk sahibi olunamamasına bağlı olarak, Altınay'ın kuma olmasına karar verilir.

Eserde, Altınay'ın evlendirileceği adamın ilk eşi evlendikten 40 yıl sonra kocası tutuklanınca ancak özgürlüğe ulaşabilmiştir ve yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere zorlu bir hayat geçirdiği görülmektedir. Bu eserde yazar, bazı gelenek ve toplumsal normların aile yapısına ve kadınlara zarar verme biçimini hikâyenin ana teması olarak ele alarak bu sorunlara dikkat çekmektedir. Ataerkil yapının kadınların yaşamındaki baskıcı rolü, doğrudan olmasa da dolaylı biçimde eleştirilmekte, eserin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik sorgulamaları aracılığıyla dönemin sosyal yapısının eleştirel bir yansıması sunulmaktadır.

Yüz Yüze

Seyde, hikâyenin ana karakteridir. Kocasını savaştan dönünce başta çok mutlu olur, ancak zaman zaman içten içe suçluluk duygusuyla boğuşur. Ama Seyde “Bir erkek ne yaptığını ne yapacağını bilir” diye kendini avutur (Aytmatov, 2020, s. 16). Seyde, geleneksel dayanıklı ve emekçi Kırgız kadınının özelliklerini taşır; ağır yükleri omuzlar, eşini şüphesiz destekler ve çevresindeki zorluklara rağmen şikâyet etmeden hizmetini sürdürür. Geceleri uyumaz, İsmail'in kıyafetlerini yıkar, yemek yapar. Kaynanası ile İsmail'in yediklerinden arda kalan artıklarla beslenirler. Gündüz ise, zor şartlarda tarlada çalışır. Eserde, Seyde'nin âdetlere ve toplumsal normlara bağlı olduğu çok net görülmektedir. Kocasını savaşa gittiğinde, kaynanasına bakmaya devam eder. Kırgızlarda, kocasının ölmesi ve benzeri durumunda gelin evine geri gönderilmez; aksine, kocasının evinde ve kocasının ailesi, akrabaları ile birlikte yaşamaya devam eder. Örneğin, İsmail ilk geldiği zaman pencere camına vurduğunda, Seyde: ““Kaynanamın oğlu! Kaynanamın oğlu!” diye mırıldandı. Sonra kendini tutamayıp, örf ve âdeti unutarak ‘İsmail’ dedi ve başladı ağlamaya.” (Aytmatov, 2020, s. 16) şeklindeki cümlelerde görüldüğü gibi, Seyde'nin geleneklere, âdetlere olan saygısı anlaşılmaktadır. Kırgız toplumunda kocasına ve kocasının akrabalarına isimleriyle hitap etmeme geleneği, atalardan miras alınan, terbiye ve ahlak düzeyinin göstergelerinden biridir. Kocasının ismini akrabaların yanında söylemek saygısızlık belirtisidir (Bokoeva, 2022, s. 778). Seyde evde kaynanası uyuyor ve yalnız olmasına rağmen kocasına ilk ismiyle hitap etmez. Bu detay, Seyde'nin geleneklere olan bağlılığının ne kadar güçlü olduğunu açıkça göstermektedir.

Hikâyede, gelenek görenek, toplumsal norm ve kadın ilişkilerine çok yer verilmemekte, daha çok savaş zamanında kadınların ve geride kalanların gösterdikleri çaba ve taşıdıkları yükler sık sık vurgulanmaktadır. “İlkbahar yaklaşırken köyde ekmek sıkıntısı iyice arttı. Artuklarla, bulabildikleriyle yetinmeye çalışıyorlardı. Herkesin ağzında aynı sözler vardı: “Şu inekler bir doğursa" diye dua ediyor, ya da “Arpa ürününü bir kaldırsak, ardından hemen buğday gelir” diyorlardı. Ama söylemek kolay, dayanmak güçtü. İlkbahara girerken hayvanlar iyice zayıflıyor, kaburgaları sayılıyordu.” (Aytmatov, 2020, s. 46). Köylerde açlık hüküm sürmektedir, ek olarak bu ve diğer zorluklardan en çok etkilenenler de kadınlar olmaktadır:

Bana kim yardım etsin? Evin erkeği gideli hiçbir şeyde hevesim kalmadı. Kendini benim yerime koy da bak! Kolhozda bir sürü iş var, sonra çocuklara yiyecek bulmaya çalışıyorum. Bu yetmiyormuş gibi Seyde ve ben cepheden hiç mektup alamıyoruz. Yaşıyorlar mı, öldüler mi Allah bilir! Böyle olunca ağaçlarla meşgul olmaya da zaman ve istek kalmıyor. (Aytmatov, 2020, s. 31)

İki alıntıdan da anlaşılacağı üzere savaşın maddi ve manevi zararı ölçülemeyecek kadar büyüktür. Eserde, Seyde’nin taşıdığı bu yüklerle ilave olarak kocasının savaştan kaçıp geldiği için hissettiği suçluluk duygusu da eklenir. Sonunda Seyde, ineğin İsmail tarafından çalındığını öğrenmesi ile kocasının yerini askerlere gösterir. Savaşın ailelere ve topluma verdiği zarar, bir aile üzerinden Seyde karakteri aracılığı ile bu şekilde aktarılmaktadır.

Seyde ve toplum ilişkisine gelirsek Seyde, toplum karşısında kocası savaştan kaçtığı için vicdan azabı çeker, çünkü herkesin aileleri savaşta ölmektedir. Genel okuyucu algısına göre, Cemile’nin eşine ihanetinin temelinde kişisel mutluluk arayışı yer alırken, Seyde’nin eşine ihanetinin ardında topluma karşı hissettiği sorumluluk duygusu bulunmaktadır. Bu sebeple, Seyde toplumca kabul gören karakter olarak bilinir. Aslında burada toplumsal sorumlulukların yanı sıra, Seyde’nin iyi ve kötü ayrımı bireyseldir, insanı insan yapan özelliklere biçtiği değerler demek daha doğru olacaktır.

Aytmatov, eserlerinde Sovyetler Birliği’nde ve savaş dönemindeki geleneksel Kırgız toplumunun durumunu kadın karakterler üzerinden aktarmayı tercih etmiştir. Değişen toplumda en çok etkilenen kadınlar olmuştur. Savaşın etkileri ve Sovyet döneminde uygulamaya konulan bazı yasalar doğrultusunda, geleneksel olarak ev işleriyle özdeşleştirilen Kırgız kadınları, toplumsal alanda daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu dönüşüm, geleneksel Kırgız toplum düzeninde önemli değişimlere yol açmıştır.

Ele alınan eserlerde bazı toplumsal norm ve geleneklerin kadınlar üzerindeki etkisi gözler önüne serilmektedir. Örneğin ala kaçuu (kız kaçırma) geleneği *Cemile* ve *İlk Öğretmenim* eserlerinin ikisinde de ele alınmaktadır. *İlk Öğretmenim* eserinde, ala kaçuu geleneğinin yıkıcı etkileri başarılı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Toplumda çiftin birbirine sevgi göstermesinin ayıplandığı durum *Cemile* eserinde ele alınmakta ve Cemile karakterinin kabullenemediği bir durum olarak ortaya

konmaktadır. *Cemile* ve *Yüz Yüze* eserlerinde savaş dönemi kadınların yaşadığı zorluklar ve üzerlerindeki baskı irdelenmektedir. Sovyetlerde kadının toplumdaki konumunun değişimi ve eğitim için verdiği çaba Altınay karakteri ile tasvir edilmiştir. Yaşanan tüm acı ve zorluklara rağmen Altınay ideallerini değiştirmez, kararlı ve bilginin peşinde koşarak okumak için verdiği çaba sonucunda Ulusal Bilimler Akademisi'nin bir üyesi olur. Lee Lee (2019), Altınay için "Bilgi ile kaderini değiştirebileceğine inanmıştır." diyerek karakterin özünü etkili biçimde yansıtmaktadır (s. 75). Belirtmek gerekir ki incelediğimiz kadın karakterler tamamen geleneksel Kırgız toplumuna zıt karakterler değildir. Yazar, eserinde aileye, kadına zarar verebilecek bazı toplumsal normları, gelenek ve âdetleri ele almaktadır. Ele alınan karakterler geleneklere ve toplumsal normlara saygı duyup, uyum sağlamalarına rağmen kendi doğrusu, kendi geleceği, kendi mutluluğu söz konusu olduğunda bir birey olarak kendi kaderlerini kendileri belirler.

Sonuç

Aytmatov, ilham verici, güzel ve nazik, sevgi ve umut dolu, duygusal fakat aynı zamanda azimli, vicdanlı, ideallerine bağlı, kararlı ve ruhsal açıdan güçlü kadın karakterler yaratmıştır. Hatta savaş zamanında fiziksel güç açısından erkeklerden geri kalmayan bu karakterler, Kırgız geleneklerine saygı duyan, ailenin temelini oluşturan kadınlardır. Yazarın bu yaklaşımı onu özel kılar, çünkü kadın karakterleri sadece duygusal, güzel ve nazik olmakla değil, aynı zamanda bir birey olarak sahip olunması gereken niteliklerle tasvir etmiştir. Yazarın bakış açısına göre, kadının üstünlüğü, kadınlara has özellikleri barındırmasından fazla olarak erkeklere has nitelikleri de barındırmasında yatmaktadır.

Aytmatov, İkinci Dünya Savaşı'nı ve Sovyetler Birliği'nin yol açtığı toplumsal dönüşümleri anlatılarının arka planında kurgulayarak, kadın ile toplum arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu bağlamda, incelenen üç eserdeki kadın karakterler, yalnızca taşıdıkları olumlu kişisel nitelikleriyle değil, aynı zamanda temsil ettikleri toplumsal ve bireysel dönüşümleriyle de dikkat çekmektedir. Söz konusu karakterler, kendi kaderi, mutluluğu, geleceği ve kendi doğrusu söz konusu olduğunda, geleneklerin ötesine geçebilen kadınlardır.

Cemile karakteri kadının sevme-sevilme hakkını ve toplumsal normlara meydan okuyarak kendi kaderini şekillendirme özgürlüğünü temsil eder. *Cemile*, okurlar ve eleştirmenler tarafından sıkça eleştirilen bir karakterdir. Bu durum, *Cemile*'nin dönemin toplumsal normlarından sapma gösteren davranışları nedeniyle beklenen bir sonuçtur. Seyde karakteri ise, geleneksel Kırgız kadını özelliklerini taşıyan ve kaderinde yazılanı ses çıkarmadan yaşamaya razı bir karakterdir. Geleneksel Kırgız kadınlarının bu özelliği, yazarın eserinde önemli rol oynamaktadır. Seyde'yi özel kılan ise onun kararlılığı ve ahlaki açıdan doğru olanı tereddüt etmeden yapmasıdır. Altınay, Sovyet

Birliği'nin şekillenmeye başladığı dönemde, ücra bir köyde eğitim görmek için büyük çaba sarf eden bir karakterdir. Geleneksel değerlerin ve ataerkil yapının dayattığı baskılarla mücadele eden Altınay, zorlu koşullar altında hayallerine ulaşmak için gösterdiği direnç ve azmi ile dönemin toplumsal normlarına karşı bir duruş sergilemektedir. Bu karakterler aracılığıyla Aytmatov, kadınların yalnızca sessiz emeklerini ve toplumsal sorumluluklarını değil, aynı zamanda öznel duruşlarını ve benlik inşa süreçlerini de görünür kılar. Bu  er evede Aytmatov'un kadın temsilleri hem toplumsal bağlılık hem de bireysel iradeyi aynı anda yansıtan çok katmanlı ve dinamik kimlik örüntüleri sunar.

Kaynaklar

- Abramzon, S. M. (1999). *Izbrannye trudy po istorii kirgizov i Kirgystana* [Kırgızların ve Kırgızistan'ın Tarihine Dair Seçilmiş Eserler]. Bishkek.
- Aitmatov, Ch. T. (1979). *Otvet' sam sebe. V soavtorstve s zemley i vodoi...: Ocherki, stat'i, besedy, interv'yū* [Kendine cevap ver. Toprak ve suyla ortak yazarlıkta...: Denemeler, makaleler, söyleřiler, röportajlar]. (2. baskı). Frunze: Kirgystan.
- Akmataliev, A. (2013). *Chingiz Aitmatov: Chelovek i Vseleennaya* [Cengiz Aytmatov: İnsan ve Evren]. İlim.
- Alimbekov, A., & Koilubaeva, B. (2022). Ideas and experience of education of gender-role culture in traditional Kyrgyz society. *Bulletin of Science and Practice*, 8(12), 487-493, <https://doi.org/10.33619/2414-2948/85/61>.
- Arabova, F. I. K. (2024). *Obrazы zhenshchin v tvorchestve Ch. T. Aitmatova* [C. T. Aytmatov'un eserlerinde kadın imgeleri]. *Science and Innovation*, 3(Special Issue 19), 574-576, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10819332>.
- Arstanov, S. A & Alizhan kyzy, A. (2024). The role of women in the social, political and cultural life of Soviyet Kyrgyzstan. *Journal of Osh State University. History*, 2(5), 77-83, [https://doi.org/10.52754/1694867X_2024_2\(5\)_12](https://doi.org/10.52754/1694867X_2024_2(5)_12).
- Aytmatov, C. (2020). *İlk  đretmenim* (M.  zg l,  ev.). Nora Kitap.
- Aytmatov, C. (1991). *Litsom k litsu [Y z y ze]*. Frunze.
- Aytmatov, C. (2020). *Y z Y ze*. (R.  zdek,  ev.).  t ken Neřriyat.
- Aytmatov, C. (2016). *Cemile* (R.  zdek,  ev.).  t ken Neřriyat.
- Bokoeva, Zh. (2022). The place of national culture in works of Ch. Aitmatov (Based on the *Face-to-Face* novel). *Bulletin of Science and Practice*, 8(6), 774-780, <https://doi.org/10.33619/2414-2948/79/89>.
- Chonmurunova, N. J. (2018). *Koncept "zhenshchina" v konceptsphere Ch. Aitmatova* [C. Aytmatov'un konseptosferinde "kadın" kavramı]. *International Academy Journal Web of Scholar*, 4(3[21]), 20-24.
- Creswell, J. W. (2018). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (6th ed.). Pearson.
- Duyshebaeva, A. (2021). Psychological analysis on the image of the main heroine of Ch. Aitmatov's story «Jamilā». *Bulletin of Bishkek State University*, 1(55), 62-65, https://doi.org/10.35254/bhu/16948130_2021_55_62.
- Eshmuradova N, D. (2017). Legal status of women in Kyrgyz traditional society. *Interactive science*, (13), 183-186, <https://doi.org/10.21661/r-118268>.
- Gapırov, M. (2018, 24 Ekim). V chem sekret vsemirnoy slavy Chingiza Aitmatova? [Cengiz Aytmatov'un dünya  apındaki ş hretinin sırrı nedir?]. *Azattyk*, <https://rus.azattyk.org/a/29562849.html>.

- Kırgız Cumhuriyeti. (2021). *Kırgız Cumhuriyeti Ceza Kanunu No. 127, 28 Ekim 2021 tarihli*. Bişkek.
- Lee Lee. (2019). The female characters in the prose of Aitmatov. *Bulletin of Kyrgyz State University*, 2(4), 73-77, DOI 10.33514/1694-7851-2019-2-73-77
- Mambetaliev, K, İ. (2016). For the article «Chingiz Aitmatov in The Context of Problem Research Artist and Thinker». *International Journal of Applied and Fundamental Research*, 4(5),1024-1027.
- Pazılov, A. (2014). Posleslovie k «predisloviyu» Aragona [Aragon'un önsözü'ne sonsöz]. *Kırgızistan'ın Yeni Edebiyatı*, <http://www.literatura.kg/articles/?aid=2096>.
- Sıdıkova, Ç. (2019). Cengiz Aytmatov'un "Cemile" ve "Yüz yüze" eserlerinde cinsiyet klişeleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 13, 23-33.
- Sumarokov, L. I., & Sumarokova, O. L. (2018). *Chingiz Aitmatov — Chelovek-Vsennaya* [Cengiz Aytmatov — Evrenin İnsanı]. *Herald of the Library Assembly of Eurasia Scientific-Practical Journal*, 4, 34-37.
- Tarlacı, O. (2017). Cengiz Aytmatov'un "Cemile" adlı hikâyesinde "kadın algısı". *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 189-198.
- Zolotova, A. (2003). *Chingiz Aitmatov — stroki zhizni* [Cengiz Aytmatov — Hayat Çizgileri]. C. Aitmatov (Der.), *Tavro Kassandry* [Kassandra Damgası] (s. 3-14). Moskova: Molodaia Gvardia.